

Utredning av forskningsanknytning inom området utvecklingsrelaterade kognitiva funktionsstörningar

Utbildning

Bakgrund

I syfte att stärka forskning och utbildning inom området utvecklingsrelaterade kognitiva funktionsstörningar och för att stärka samarbete mellan olika verksamheter, forskargrupper och utbildningsenheter har Beställare Vård inom Stockholms läns landsting tillsatt en utredning. Utredningen ska, enligt direktiven, kartlägga och utreda forskning, utveckling och utbildning inom området samt lämna förslag till hur verksamheten kan förbättras. Målgruppen är såväl barn som ungdomar och vuxna med kognitiva funktionsstörningar. Förslagen ska ha sin utgångspunkt i de behov som den kliniska verksamheten har och leda till en förbättrad patientnytta.

Beställare Vård har gett Hans Forssberg, professor vid Karolinska Institutet och Per Olof Sjöblom, biträdande sjukvårdsdirektör, SLSO, i uppdrag att tillsammans ansvara för uppdragets genomförande. Arbetet ska genomföras i nära samverkan med berörda verksamheter inom Stockholms läns landsting, Karolinska Institutet, Stockholms Universitet, Lärarhögskolan, intresseföreningar och kommuner/stadsdelar. En styrgrupp har utsetts av beställare Vård.

Med anledning av utredningsuppdraget sammankallade utredarna 2006-10-13 en grupp med representanter för olika berörda verksamheter inom Stockholms läns landsting och olika utbildnings- och forskningsinstitutioner. Syftet var att tillskapa arbetsgrupper med uppgift att belysa utredningens frågeställningar inom de tre huvudområdena *forskning, utveckling respektive utbildning*. En sammankallande person utsågs i varje arbetsgrupp med uppgift att i samarbete med övriga medlemmar i respektive arbetsgrupp göra en kartläggning av befintlig verksamhet samt ge förslag på förbättringar.

Uppdraget beträffande utbildning

Föreliggande rapport redovisar frågeställningen *Utbildning* där enligt direktiven två frågor ska besvaras:

- Hur sker utbildningen av studenter, personal inom vård och omsorg och av föräldrar och anhöriga idag? Vilka enheter är aktiva?
- Hur ska utbildning kunna vara en resurs och ett stöd i att utveckla och stödja det kliniska arbetet?

Arbetsgruppen

Sammanställande och sekreterare i arbetsgruppen för utbildningsfrågor har varit enhetschef Agneta Hellström, ADHD-center, Handikapp & Habilitering. I gruppen har också ingått överläkare, tf enhetschef Maria Silverberg, BUP Signal och överläkare Harald Sturm, Neuropsykiatriska resursteamet Sydost, BUP Farsta, leg. psykolog David Edfelt, vårdkedjesamordnare för STUDS-team och basteam samt NU-teamen i södra länsdelen, överläkare Ylva Ginsberg, Neuropsykiatriska enheten för vuxna, Psykiatri Karolinska, Psykiatri Nordväst, docent Jan - Olov Larsson, Institutionen för kvinnors och barns hälsa Karolinska Institutet, överläkare (?) Marja-Leena Virtanen, Magnus Huss-mottagningen, Beroendecentrum, lektorn i specialpedagogik Lise Roll-Pettersson, Lärarhögskolan i Stockholm. Underlag och synpunkter har också inhämtats från andra resurspersoner inom berörda verksamheter, såsom verksamhetschef Kerstin Dahlström, Karolinska Universitetssjukhuset, leg. psykolog Lillemor Jädergård, Neuropsykiatriska teamet, Psykiatri Södra, habiliteringschef Carina Hjelm, Handikapp & Habilitering, verksamhetschef Methe Axén, Handikapp & Habilitering, utbildningschef Eva Brogren Carlberg, Handikapp & Habilitering, utvecklingschef Hans Wermeling, Handikapp & Habilitering, projektledare Anna Christina Strömberg, ADHD - projektet/BUP-teamet, Astrid Lindgrens barnsjukhus, barnhälsovårdsöverläkare Margareta Blennow, Barnhälsovårdsenheten, Södersjukhuset samt leg.logoped Nelli Kalnak, Astrid Lindgrens barnsjukhus.

Metod och avgränsningar

En inventering har gjorts av utbildningar och kurser som anordnas inom Stockholms län; inom stat, kommuner, landsting och privata anordnare om barn, ungdomar och vuxna med vad som i utredningsuppdraget benämns utvecklingsbetingade kognitiva funktionshinder (UKF). Begreppet är enligt uppdragsbeskrivningen en samlingsbeteckning för diagnoserna ADHD, autismspektrumtillstånd, Tourettes syndrom, dyslexi och språkstörningar, mental retardation. Tonvikten i föreliggande inventering har lagts på ADHD och Autismspektrumtillstånd.

Enligt uppdragsbeskrivningen är målgruppen för de utbildningsinsatser som ska inventeras studenter, personal inom vård och omsorg samt föräldrar och anhöriga. Av tidsskäl har inventeringen av grundutbildningar/specialistutbildningar måst begränsas till läkarprogrammet, psykologprogrammet, logopedprogrammet samt lärarprogrammet. Beträffande personal inom vård och omsorg har även personal inom förskola och skola inkluderats. Fokus i inventeringen ligger på utbildningsinsatser för personal men där så funnits lämpligt och möjligt har även utbildningsinsatser för föräldrar, övriga anhöriga och brukare medtagits.

Underlag för sammanställningen har getts av arbetsgruppens olika medlemmar och från andra resurspersoner som involverats i utredningsarbetet. Uppgifter har också inhämtats från webbplatser, kurskataloger och genom telefonkontakter.

Arbetet har bedrivits under stark tidspress, vilket påverkat uppläggning och möjlig ambitionsnivå. Sammanställningen har gjorts mycket kortfattad och i punktform. Som indelningsgrund har valts vilken verksamhet som anordnar eller förmedlar utbildningen. Vilken eller vilka målgrupper utbildningen riktar sig till framgår, där uppgifter om detta funnits. Utbildningsinsatser av mycket olika karaktär och omfattning har redovisats utan ytterligare strukturering. Där uppgifter funnits om vilken specifik diagnoskategori inom UKF- området som en viss utbildning avhandlar har detta medtagits men ofta anges endast begreppet neuropsykiatriska funktionshinder eller liknande, vilket här används synonymt med UKF.

Även om en rad utbildningsanordnare medtagits bör det betonas att inventeringen på intet sätt är uttömmande. Exempelvis saknas som tidigare nämnts uppgifter från en rad högskoleutbildningar (socionomprogrammet, sjuksköterskeprogrammet, sjuksköterskeprogrammet, arbetsterapeut- och sjukgymnastprogrammet). Bortsett från redovisningen av utbildningsinsatser från Kompetensfonden i Stockholms stad och skolhälsovården har tiden inte heller medgivit någon inventering av vilka utbildningsinsatser inom detta område som görs i länets kommuner.

Resultat

Den bild som inventeringen ger av utbildningssituationen inom UKF-området i Stockholms län redovisas här i sammandrag. För den fullständiga rapporten, se bilaga.

Studenter

Inom *läkarprogrammet* tas ämnet upp i mycket begränsad utsträckning under grundutbildningen. Inom specialistutbildningarna till barnpsykiater, barnläkare exempelvis vuxenpsykiater och allmänläkare finns möjlighet till fördjupning genom exempelvis handledning och löpande utbildning under klinisk placering.

Studerande på *psykologprogrammet* får en relativt omfattande undervisning om olika aspekter av detta område, bland annat neuropsykologi, diagnostik och behandling av dessa typer av tillstånd.

Detta gäller även *logopedprogrammet* där alla kursmoment inom detta område är obligatoriska och omfattar bland annat kurser i neurolingvistik, språk teori och kommunikation, neuropsykologi. Vidare ingår kurser i neurologi, pediatrik, psykiatri etc.

Däremot förefaller det som att studerande inom *läraryrket* får ytterst lite orientering om de aktuella tillstånden, bortsett från läs- och skrivsvårigheter. I en särskild inriktning mot specialpedagogik avhandlas framförallt utvecklingsstörning. Av det *specialpedagogiska programmet* (påbyggnadsutbildningen till specialpedagog) framgår inte huruvida ämnet avhandlas.

Personal- och anhörigutbildning

För personal inom skola, vård och omsorg finns ett stort utbud av utbildningsinsatser med olika anordnare, såväl stat som kommun och landsting samt enskilda anordnare där UKF eller neuropsykiatriska funktionshinder tas upp.

Lärarhögskolan i Stockholm anordnar specialpedagogiskt inriktade utbildningar i form av enstaka kurser, distanskurser, uppdragsutbildningar, öppna föreläsningar, seminarier med mera där ämnet UKF i viss mån behandlas. Det förefaller som om autismområdet, utvecklingsstörning, språk- och talstörningar och läs- och skrivsvårigheter är mer vanligt förekommande än ADHD-området. Kvaliteten på kurserna är svår att bedöma.

Specialpedagogiska institutet anordnar vissa utbildningar om neuropsykiatriska funktionshinder för pedagogisk personal.

Olika verksamheter inom *Stockholms läns landsting* anordnar eller medverkar vid föreläsningar och andra utbildningar om neuropsykiatriska funktionshinder/utvecklingsrelaterade

kognitiva funktionshinder som riktar sig till läkare och annan personal inom berörda verksamheter.

Omfattande utbildnings- och konsultinsatser görs av *vuxenpsykiatrins olika neuropsykiatriska enheter* för läkare och psykologer inom grundutbildning, specialistutbildning och inom den psykiatriska öppenvården och vid psykiatriska kliniker. Utbildningsinsatser ges också till personal inom andra verksamheter, exempelvis boendestödjare, socialtjänstpersonal, personal inom arbetsförmedling, kriminalvård m.fl. Även patient- och anhörigutbildningar förekommer.

Också *Beroendecentrum* erbjuder utbildningar om neuropsykiatri framförallt för den egna personalen.

Barn- och ungdomspsykiatrin medverkar vid specialistutbildningar av barnpsykiatriker och ger föreläsningar riktade till läkarkandidater, färdiga läkare, psykologer, socionomer samt även andra yrkesgrupper, exempelvis skolpersonal och socialtjänstpersonal. Vidare förekommer konsultation och handledning till personal på habiliteringscentren med inriktning mot autism, barnpsykiatriska öppenvårdsmottagningar samt kliniken och även handledning till ST-läkare. Vissa föreläsningar om autism ges även till föräldragrupper och personal.

I ett särskilt projekt kallat *ADHD-projektet – kommun/landsting i samverkan* anordnar barn- och ungdomspsykiatrin tillsammans med Handikapp & Habilitering och berörda kommuner utbildningar för föräldrar och kommunal personal.

Inom *Handikapp & Habilitering* ges inom de olika verksamheterna för barn, ungdomar och vuxna med autismspektrumtillstånd och inom föräldrautbildningen en rad utbildningsinsatser för föräldrar och andra anhöriga samt till brukarna själva. Med tanke på att organisationen tidigare inte haft ADHD som sin målgrupp har insatserna hittills inte primärt gällt denna grupp men kommer att göra det framgent via ett nyinrättat ADHD-center. Inom Klara mera – center för kognitivt stöd ges utbildningar för brukare, anhöriga och personal. Så kallade Lisenkurser anordnas för personal som i sitt yrke möter barn, ungdomar och vuxna med svårigheter inom det aktuella ämnesområdet. Kompetensutveckling för den egna personalen ges också efter behov. Man medverkar också med föreläsningar inom ämnesområdet i olika externa utbildnings- och konferensaktiviteter, anordnade av vårdgrannar och andra aktörer.

Barnmedicin Sachska/ Karolinska Huddinge medverkar vid specialistutbildningar för barnläkare och erbjuder inom ramen för STUDS- och basteamsverksamheten föreläsningar om ADHD och närliggande tillstånd för föräldrar och skolpersonal samt även andra utbildningsinsatser för skolpersonal. Vidare anordnas föräldrautbildningar enligt manualbaserade program. Kompetensutveckling i form föreläsningar om aktuella aspekter av området anordnas regelbundet för personal i STUDS- bas- och NU-team.

Inom *Barnhälsovården* har man gjort omfattande utbildningsinsatser för sin personal om barn med olika typer av utvecklingsavvikelse sedan slutet av 1990-talet. På senare år har särskilt fokus lagts på tidig upptäckt av barn med autism.

Kompetensfonden i Stockholms stad har gjort en stor satsning på utbildning om ADHD och andra neuropsykiatriska tillstånd för olika personalgrupper, bland annat skolpersonal och socialtjänstpersonal.

Också inom *Skolhälsovården* görs omfattande insatser för att höja kompetensen om dessa tillstånd bland den egna personalen.

Olika *enskilda anordnare av utbildningar* kan också nämnas i sammanhanget. Exempelvis erbjuder Riksföreningen Autism och Riksförbundet Attention föreläsningar och andra utbildningsinsatser för föräldrar och för olika personalkategorier.

Nämnas kan också att ett läkemedelsföretag anordnat en omfattande utbildning för barnläkare, barnpsykiatriker m fl om ADHD. Materialet har tagits fram i regi av ett oberoende utbildningsföretag i Storbritannien med hjälp av ledande europeiska experter på ADHD-området.

En fortsatt kartläggning av mer fördjupad slag där man också tittar närmare på innehåll och kvalitet i de olika utbildningar som här redovisats skulle behöva göras.

Överväganden och förslag

Många aktörer – splittrad bild

Med utgångspunkt i den inventering som gjorts, och i den egna sakkunskapen hos medlemmarna i arbetsgruppen för utbildningsfrågor, har den rådande situationen beträffande utbildningsinsatser inom UKF-området diskuterats och förslag till förbättringar formulerats.

Den bild som framträder visar att det inom länet görs multipla utbildningsinsatser av en rad olika aktörer, såväl inom stat, kommun och landsting som av enskilda anordnare.

Utbildningsinsatser ges på olika nivåer till såväl personal inom hälso- och sjukvården som till kommunal personal inom förskola/skola, socialtjänst m.fl.

Med de begränsade förutsättningar som funnits för att göra en mer fördjupad inventering har det varit svårt att bedöma innehåll och kvalitet i de utbildningsinsatser som ges, men intrycket är att innehållet är mycket varierat. Utbudet förefaller också att vara ojämnt fördelat över länet. Majoriteten av utbildningsinsatserna ter sig initierade av enskilda personer inom professionen eller av anhängargorganisationer, snarare än utifrån en övergripande strategisk plan från någon ansvarig myndighet eller annan instans. Intrycket är vidare att det saknas samordning av utbildningsinsatser för olika verksamheter och personalkategorier vilket hindrar att resurser utnyttjas optimalt.

Behov av bred samordnad satsning på utbildningsinsatser av hög kvalitet

För att höja kompetensen hos den personal som möter barn, ungdomar och vuxna med UKF och deras anhöriga, såväl inom hälso- och sjukvård som kommunala verksamheter, behöver en bred och samordnad strategisk satsning göras på utbildningsinsatser, utifrån den forskningsbaserade medicinska, psykologiska och pedagogiska kunskap som finns idag.

Utbildningsinsatser behöver göras både inom grundutbildningar för olika yrkesgrupper och i form av yrkesspecifik och tvärprofessionell fortbildning, handledning och fördjupningsutbildning. Den kunskap som idag finns framförallt på specialistnivån inom exempelvis psykiatri måste i väsentligt högre grad spridas till personal inom de verksamheter på basnivån som möter barnfamiljer och vuxna med eget funktionshinder i deras vardag, exempelvis inom barnhälsovård, förskola/skola, boendestöd, hemtjänst m.fl.

Också patienter/brukare och föräldrar/anhöriga bör omfattas av en sådan utbildningsinsatsning.

Regionalt FoUU-center

Arbetsgruppen har i sina diskussioner kommit fram till att en regional centrumbildning för Stockholms län med uppgift att samordna och integrera *forskning, utvecklingsarbete och utbildning* inom området utvecklingsrelaterade kognitiva funktionshinder UKF sannolikt

skulle kunna bidra till att förbättra kvalitén på det stöd som ges av olika verksamheter till denna målgrupp.

Ett sådant forsknings- utvecklings- och utbildningscenter skulle ha till uppgift att samla, sammanställa och sprida kunskaper inom området utifrån nationell och internationell forskning och klinisk erfarenhet samt att också generera ny kunskap. Angeläget är att centrets byggs upp i samverkan mellan olika discipliner och att det tillhandahåller och integrerar såväl medicinsk som beteendevetenskaplig kompetens. Centret bör byggas upp i nära samarbete med berörda huvudmän och verksamheter och utifrån de behov av kunskap och metoder som brukare/patienter, deras anhöriga och yrkesverksam personal på fältet efterfrågar och kan ha praktisk nytta av.

När det gäller *utbildning* bör centrets uppgifter enligt arbetsgruppens mening vara i huvudsak följande:

- Att verka för att medicinsk och beteendevetenskaplig forskning, metodutveckling och utbildning inom området samordnas och integreras.
- Att utifrån forskningsbaserad kunskap och i samverkan med berörda verksamheter inom stat, kommun och landsting samt anhörigorganisationer kartlägga och analysera utbildningsbehov hos olika yrkesgrupper inom hälso- och sjukvård, skola, socialtjänst m.fl. som möter barn, ungdomar och vuxna med UKF och deras anhöriga samt att också kartlägga behovet av så kallade psykoedukativa insatser till patienter/brukare och deras anhöriga.
- Att analysera hinder som kan finnas inom organisationer och verksamheter vad gäller att ta till sig och tillämpa forskningsbaserad kunskap och best practice, exempelvis i form av attityder hos personal, rådande vårdideologier, tidsbrist, resursbrist, ledningsfrågor, samt att utveckla metoder för hur dessa kan övervinnas.
- Att i samverkan med huvudmän och verksamheter utforma strategiska planer för hur forskningsbaserad tvärvetenskaplig kunskap och best practice inom UKF-området kan implementeras genom samordnade utbildningsinsatser och annan kompetensutveckling till berörda målgrupper, såväl inom grundutbildning som fortbildning/påbyggnadsutbildning .
- Att utveckla och erbjuda metoder för utvärdering och kvalitetssäkring av utbildningar vad gäller forskningsbaserad kunskap och best practice.
- Att vara huvudmän och lokala utbildningsanordnare behjälpliga när det gäller att planera och genomföra kvalitetssäkrad kompetensutveckling/fortbildning inom UKF-området, exempelvis med förslag till uppläggning, föreläsare och litteratur.
- Att ta fram och prova modeller för utbildningar för olika målgrupper som kan implementeras i lokala verksamheter inom kommun och landsting.
- Att erbjuda utbildningar av hög kvalitet i enlighet med forskning och beprövad erfarenhet till olika strategiskt viktiga målgrupper, såväl yrkesspecifikt som tvärprofessionellt.
- Att fånga upp och påtala utbildningsbehov för huvudmännen samt att i samverkan med dessa verka för att utbildningar kommer till stånd inom universitets- och högskoleinstitutioner eller genom andra anordnare.
- Att utveckla modeller för föräldra-/ anhörigutbildningar och utbildning för patienter/brukare med beaktande av den ökade tillgänglighet till kunskap som skett

genom bland annat medier, Internet, självhjälpgrupper, brukar- och anhängargrupper m.m.

- Att främja andra sätt för kompetensutveckling och lärande än organiserade utbildningsaktiviteter, exempelvis läsning av böcker och tidskrifter, Internet, erfarenhetsutbyte med kollegor, deltagande i nationella och internationella konferenser, studiebesök etc.
- Att bedriva forskning kring hur man gör utbildningsinsatser optimalt verkningsfulla och kostnadseffektiva samt att sprida kunskap om detta.